INTEGRAREA EUROPEANĂ PRIN PRISMA FEDERALIZĂRII UNIUNII EUROPENE

EUROPEAN INTEGRATION THROUGH THE PRISM OF THE FEDERALIZATION OF THE EUROPEAN UNION

CZU: 327:061.1UE:342.24(4) **https://doi.org/10.59295/spd2024s.29**

Liliana BENIUC,
ORCID: 0000-0002-1094-2662
e-mail: liliana.beniuc@usm.md
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The article explores the evolution of the idea of European federalism and the federalist movement in the first half of the 20th century, highlighting the concept of "Europeanism" as a political and ideological expression of various visions of European unity. The research methods include historical and comparative analysis of documents and writings by theorists such as Immanuel Kant, Jean-Jacques Rousseau, and William Penn, alongside the study of contributions from major post-war European political figures.*

The main findings underscore the role of the Treaty of Paris (1951) and the establishment of the European Coal and Steel Community, the European Atomic Energy Community, and the European Economic Community in shaping contemporary European federalism. The paper emphasizes the challenges of implementing federalism, such as harmonizing national legislations and the competencies of national governments with those of the European Union. Additionally, the success of EU federalization depends on respecting the historical, economic, and cultural traditions of member states and maintaining a balance between Union and national competencies to mitigate centrifugal forces and stimulate cooperation.

Keywords: *„Pan-Europe", „Europeanism", federation, federalism, European federalism*

INTRODUCERE

Subiectul federalismului european și al mișcării federaliste din prima jumătate a secolului XX este de o relevanță și semnificație deosebită în discursul politic contemporan. Conceptul de „europeism" integrează diverse viziuni, planuri și proiecte discutate de-a lungul secolelor privind unitatea europeană. Abordările teoretice privind entitățile teritorial-politice federative și confederative au fost promovate de personalități politice europene notabile, precum Richard Coudenhove-Kalergi, Robert Schuman, Jean Monnet ș.a.. Obiectivul principal al acestui articol este de a analiza evoluția istorică și provocările implementării federalismului european în contextul eforturilor de integrare după cel de-al Doilea Război Mondial. Obiectivul final este de a oferi o înțelegere cuprinzătoare a dimensiunilor teoretice și practice ale federalizării UE și a implicațiilor sale pentru integrarea europeană.

MATERIALE ȘI METODE

Materialul pentru acest articol se bazează pe o analiză amplă a literaturii de specialitate, tratatelor europene și contribuțiilor teoretice ale personalităților politice și filosofice relevante. Studiul include o *analiză comparativă* a federalismului european și american, explorând rădăcinile și evoluția conceptului de „federalizare” în context european. În procesul de elaborare a articolului au fost folosite următoarele metode de cercetare: 1) *metoda sistemico-instituțională*, pentru a examina evoluția și funcționarea comunităților europene, inclusiv modul în care instituțiile europene au fost create, adaptate și armonizate, pentru a răspunde provocărilor integrării federative; 2) *metoda filosofico-istorică*, care implică studierea ideilor și teoriilor filosofice ale unor gânditori (Immanuel Kant, Jean-Jacques Rousseau și William Penn), modul în care aceste idei au influențat mișcările politice și proiectele de integrare europeană, descriind contextul istoric și ideologic; 3) *abordarea constructivistă*, care explorează rolul ideilor și identităților în formarea și consolidarea federalismului european de către actorii politici, care au promovat ideea unei Europe unite prin intermediul discursurilor, politicilor și instituțiilor.

REZULTATE ȘI DISCUȚII

Noțiunile „*integrare*” și „*federalizare*” reprezintă fenomene și procese distincte, care au anumite similitudini de conținut. Termenul de „*integrare*” este adesea conceput ca proces de formare a unui întreg unitar din diverse entități teritorial-politice, numit „federație” sau „confederație”, constituind un organism socio-politico-teritorial, care funcționează în conformitate cu propriile legități de instituționalizare. Analiza modelului instituțional al UE ne permite să înțelegem procesul multilateral de integrare, ce reprezentă o îmbinare sistemică a domeniilor politice, economice, sociale, instituționale și juridice, inițial al statelor vest-europene, care ulterior a condus la formarea Comunităților Europene și, respectiv, a Uniunii Europene.

Condiții reale de instituire și dezvoltare a federalismului european contemporan au apărut după cel de-al Doilea Război Mondial, reflectându-se în discuțiile privind integrarea europeană, în special după semnarea Tratatului de la Paris privind crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO) în 1951 și Tratatului de la Roma privind întemeierea Comunității Economice Europene (CEE) și a Comunității Europene a Energiei Atomice (EURATOM) în 1957.

În procesul de integrare europeană, dimensiunea federalistă a Uniunii Europene a devenit treptat semnificativă. Un pas important în acest sens a fost semnarea Acordului de la Schengen de către Belgia, Franța, Germania, Luxemburg și Olanda la 14 iunie 1985, care a intrat în vigoare după 10 ani, la 26 martie 1995 și a fost suplimentat ulterior cu „Acquis-ul Schengen” al UE în 1999. Semnarea Tratatului de la Amsterdam în 1997, care a intrat în vigoare în 1999, a constituit un alt moment important, care a instituționalizat așa-numitul „*Spațiu de libertate, securitate și justiție*” și a creat postul de Înalt Reprezentant al Politicii Externe și de Securitate Comună a UE. În 1999 a

fost creată Zona Euro, care a marcat un pas esențial în direcția integrării economice. În anul 2003, a fost elaborat proiectul final al Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa (neratificat). Un alt moment decisiv în reformarea UE a reprezentat semnarea Tratatului de la Lisabona în 2007, prin care s-a conferit personalitatea juridică internațională a UE și s-a permis trecerea de la procedura de vot prin unanimitate la votul cu majoritate calificată în adoptarea unor decizii ale Consiliului Uniunii Europene (anterior numit Consiliul de Miniștri).

Concepția „*federalizarea Europei*" reprezintă una dintre primele abordări ale integrării europene și constituie un instrument de cercetare al savanților care studiază Uniunea Europeană din această perspectivă. Deja în perioada interbelică au apărut unele școli teoretice, la interferența dintre procesul politic european și abordarea științifică a acestuia, care au abordat problema formării unei noi ordine europene și a unui areal politico-instituțional comun. Una dintre primele lucrări semnificative în acest sens este „Pan-Europa" elaborată de Richard Coudenhove-Kalergi, care considera că doar o reorganizare europeană în direcția unificării poate scoate Europa din criză. Autorul considera că o mișcare paneuropeană ar putea crea o Europă liberă și federativă, iar obiectivul principal al acestei mișcări ar fi instituirea unei uniuni a statelor europene, în care se exclude hegemonia unei singure națiuni sau a unui stat european. Succesul realizării acestui proiect ar depinde de reconcilierea dintre Franța și Germania, care, în perspectivă ar constitui „temelia unității europene" [1].

Este important de menționat că în anul 1923, Richard Coudenhove-Kalergi a propus primul proiect de confederalizare a Europei, expus integral în lucrarea „Pan-Europa". În baza viziunilor conceptuale prezentate în acest proiect, autorul a fondat în același an prima organizație neguvernamentală – „Uniunea Pan-Europeană". La primul congres al Uniunii, desfășurat la Viena în 1926, Coudenhove-Kalergi menționa că Europa trebuie să se consolideze într-o asociație a statelor libere, pentru a edifica o confederație europeană, fără ca statele membre să-și sacrifice suveranitatea [2]. Eventuala confederație paneuropeană urma să fie denumită „Statele Unite ale Europei".

Viziunile lui Richard Coudenhove-Kalergi au avut o semnificație teoretică și practică incontestabilă, fiind puse ulterior la baza fondării Uniunii Europene. Printre acestea se numără și ideea creării Uniunii economice franco-germane, bazată pe explorarea comună a cărbunelui renan şi minereului de fier lorenez. Această ideea a fost realizată 28 de ani mai târziu, când în 1951, a fost creată Comunitate Europeană a Cărbunelui și Oțelului. Richard Coudenhove-Kalergi s-a manifestat ca un confederalist convins, iar ideile lui au stat la baza proiectului discutat în cadrul Ligii Națiunilor la Geneva în 1929 privind formarea unei federații europene. Coudenhove-Kalergi considera că o federație europeană ar putea preveni viitoarele războaie și ar promova pacea și stabilitatea pe continent. El a propus ca statele europene să se unească într-o confederație care să respecte suveranitatea națională a fiecărui stat membru, dar să colaboreze în domenii precum economia și apărarea, pentru a crea o Europă mai puternică și unită. Această inițiativă nu a reușit să se materializeze în acel moment, în mare parte din cauza tensiunilor politice

și a degradării relațiilor dintre statele europene în perioada interbelică. De asemenea în 1929 Coudenhove-Kalergi a propus ca „Oda Bucuriei” din Simfonia a IX-a a lui Ludwig van Beethoven să fie imn al Europei unite [2].

Remarcăm, că ideea federalismului european și a mișcării federaliste de la începutul anilor 1920 reprezintă expresia „europeismului”, care din punct de vedere politic și ideologic, a avut o semnificație concretă de-a lungul secolelor, reflectând diverse viziuni, planuri și proiecte expuse și discutate în special în secolele XVIII-XIX. În acest context îi menționăm pe Immanuel Kant, autorul ideii de „*uniune a popoarelor*” pentru asigurarea „păcii eterne” [3] și Jean-Jacques Rousseau, care în lucrarea sa „Contractul social” a pus bazele teoretice ale comunității bazate pe egalitate și libertate, iar concepțiile sale privind contractul social au avut implicații asupra ideii de cooperare și unitate între state [4]. William Penn, personalitate politică din coloniile engleze din America de Nord, a promovat viziuni federaliste și de unificare a coloniilor americane încă din secolul XVII [5]. Aceste idei au servit ulterior drept model pentru conceptualizarea și elaborarea Constituției SUA (1787), care a devenit o sursă de inspirație în procesul de instituire și federalizare a UE.

Federalismul european reprezintă un produs conceptual-teoretic, care reflectă aspirațiile politice privind o Europă unită, instituită printr-un continuu proces de integrare. După cel de-al Doilea Război Mondial, acest proces teoretico-practic s-a dezvoltat prin contrapunerea critică între Europa federativă și statul-națiune. Unul dintre fondatorii mișcării federaliste din Europa, Altiero Spinelli era convins că statul-național cu suveranitate absolută și-a pierdut dreptul la existență, deoarece scopul său suprem era de a domina țările vecine mai slab dezvoltate. Mai mult, statul național a încetat să mai fie apărătorul drepturilor și libertăților propriilor cetățeni. Federalismul promovat de Altiero Spinelli a fost unul dintre cele trei curente principale, care au stat la baza procesului de integrare europeană și pe care le-a abordat în diferite momente: 1) *Confederalismul* prevedea încheierea de acorduri între state printr-o cooperare cât mai deplină, dar fără a afecta suveranitatea națională. Deciziile se luau prin unanimitate între membri; 2) *Federalismul* căuta să depășească conceptul de state-națiune, considerat responsabil pentru conflictele neîntrerupte din Europa și să instituie o federație europeană cu suveranitate proprie; 3) *Funcționalismul* se baza pe convingerea că procesul de integrare putea avea loc doar treptat, prin transferul progresiv al suveranității în domenii specifice. Acesta a fost modelul adoptat de Jean Monnet și Robert Schuman. Aceste curente au contribuit la dezvoltarea și evoluția Uniunii Europene, fiecare oferind perspective și diferite metode pentru realizarea integrării politice și economice a Europei [6].

Un alt reprezentant al mișcării federaliste europene, Mario Albertini, asemenea lui Spinelli, susținea că statul-națiune subminează nivelul de viață al oamenilor și creează premise pentru declanșarea unor noi războaie. În acest context, Albertini pleda pentru înlocuirea statului-națiune cu un stat multinațional federativ, iar Federația Europeană ar trebui să devină o comunitate a oamenilor, care ar reprezinta diverse națiuni europene. În opinia sa, statul tradițional este prea slab, pentru a rezolva cu succes problemele complicate de ordin economic, social, de securitate și de altă natură [7].

Considerăm că viziunile federaliste, expuse de-a lungul istoriei, au mai degrabă un caracter ideologic și politic decât unul științific, constituind un izvor de inspirație pentru elaborările teoretice contemporane privind „federația", „federalismul" și „federalizarea". Aceste noțiuni, deși diferite în esența lor semantică, reflectă diverse aspecte și procese politice. În linii generale, dacă *„federația"* reprezintă o formă de organizare instituțională a statului, iar *„federalismul"* poate fi abordat drept fenomen politic și concept ideologic în baza căruia sunt promovate proiecte de fondare a formațiunilor federative, atunci *„federalizarea"* poate fi concepută drept acțiune politică și decizională în procesul de creare a unor sisteme federative.

Abordarea noțiunii de „federalism", spre deosebire de cea a „federației", are un caracter multidimensional și poate fi concepută, de exemplu, pe baza a două dimensiuni: 1) multiplele idei și proiecte de restructurare a relațiilor internaționale și interstatale europene; 2) experiența edificării unor state federative, cum ar fi, de exemplu, SUA. Dintre toate viziunile referitoare la integrarea europeană, federalismul ocupă un loc deosebit, constituind temelia ideologică a mișcării de unificare politică a Europei. În acest sens, profesorul Ben Rosamond, unul dintre recunoscuții specialiști în teoriile integrării europene, recunoaște că federalismul european nu este conceput pe baza unei școli sau paradigme științifice, dar reprezintă un proiect politic și, în cel mai bun caz, o teorie normativă [8].

Conform abordării lui Mario Albertini, unul dintre protagoniștii mișcării federaliste din Europa postbelică, gândirea politică și ideologică privind federalizarea europeană se distinge prin trei dimensiuni esențiale: 1) *valoarea de bază*: coexistența pașnică (excluderea războiului); 2) *factorul instituțional*: federația este, pe de o parte, antipodul statului unitar și, pe de altă parte, al sistemului confederativ de organizare a statului; și 3) *aspectul istorico-social*: depășirea destrămării sistemului federativ. Mario Albertini menționa că federalismul reprezentă „*unitatea prin diversitate*" și exprimă scopul suprem al integrării: crearea „Europei unite", care urma să funcționeze pe baza delimitării puterilor. În acest sens, federalismul european prevedea formarea instituțiilor supranaționale, care ar prelua o parte din suveranitatea statelor-participante [9].

Conform logicii federalismului, instituirea unei Uniuni a statelor europene exclude soluționarea conflictelor interstatale prin aplicarea forței, iar contradicțiile seculare dintre Franța și Germania ar înceta prin unificarea economiilor acestor țări. Federaliștii menționau trei priorități ale acestei construcții: 1) posibilitatea de a soluționa problemele majore cu resurse, cheltuieli și riscuri minime; 2) reducerea posibilității de uzurpare a puterii de către un stat sau un grup de state; 3) unitatea statelor europene constituie o entitate politico-economică capabilă să facă față provocărilor externe, fiind potențial mai puternică decât orice stat luat separat.

Pe lângă ideile despre federalizarea Europei, există și alte viziuni, precum cele ale cercetătorului britanic Murray Forsyth și ale politologului american Robert Daniels, care propun o abordare mai sistemică din punct de vedere teoretic. În acest sens, teoria politică a federalismului se axează pe trei direcții majore: 1) *Direcția filosofică*:

viziunile lui Immanuel Kant, care vedea în „federația globală” a statelor (lat. *foedus pacificum*) o garanție a „păcii eterne” și condiția vitală pentru evitarea războaielor. 2) Cea de *a doua direcție* - conexiunea federalismului cu democrația participativă: legitimitatea guvernelor și a formelor de organizare a puterii de stat sunt condiționate de nivelul de implicare a cetățenilor în realizarea acestei puteri. În acest sens, structurile și organizațiile federative sunt expresia esenței instituționale a democrației: delimitarea împuternicirilor stăvilește voluntarismul la nivelul federativ și local; descentralizează responsabilitatea și procesul de guvernare și contribuie la gestionarea conflictelor și abuzurilor la nivelul local; asigură realizarea exercițiului democratic și apropierii guvernării de popor. *A treia direcție* – viziunile politologice și abordările juridice clasice: conceptualizarea practicii istorice ale unor formațiuni federative, în special cea referitoare la SUA.

CONCLUZII

În concluzie vom menționa că federalismul european este un concept de o importanță deosebită în discursul politic contemporan, reflectând aspirațiile politice pentru o Europă unită și integrată. După cel de-al Doilea Război Mondial, federalismul a devenit o alternativă critică a statului-națiune, considerat incapabil să asigure securitatea și prosperitatea cetățenilor săi. Fundamentele teoretice ale federalismului european se bazează pe ideile filosofilor precum Immanuel Kant, Jean-Jacques Rousseau și William Penn, care au pus bazele unității europene prin concepte de „uniune a popoarelor” și contracte sociale. Astfel, mișcarea federalistă, reprezentată de personalități precum Altiero Spinelli și Mario Albertini, a promovat înlocuirea statului-națiune cu un stat multinațional federativ, având ca scop principal crearea unei Europe unite prin intermediul instituțiilor supranaționale, care să preia o parte din suveranitatea statelor membre. Federalismul promovat de Altiero Spinelli este doar unul dintre cele trei curente principale ale integrării europene, alături de confederalism și funcționalism. Fiecare curent a contribuit la dezvoltarea și evoluția Uniunii Europene, oferind perspective și metode diferite pentru realizarea integrării politice și economice a Europei. Mario Albertini, un alt reprezentant important al mișcării federaliste europene, susținea înlocuirea statului-națiune cu un stat multinațional federativ, considerând că statul tradițional este prea slab pentru a rezolva problemele economice, sociale și de securitate, pledând pentru formarea unei comunități europene federative. Federalismul este esențial pentru înțelegerea integrării europene și reprezintă temelia ideologică a mișcării de unificare politică a Europei. Deși federalismul european nu se bazează pe o școală sau paradigmă științifică specifică, ci mai degrabă pe un proiect politic și o teorie normativă, continuând să fie un obiect de studiu important pentru cercetătorii implicați în analiza procesului de integrare europeană. Federalismul european va continua să evolueze, pentru a răspunde provocărilor contemporane și pentru a promova o Europă unită și prosperă.

REFERINȚE

1. COUDENHOVE-KALERGI, R. N. Pan-Europe. Paris: Presses universitaires de France, 1988. 152 p.
2. PILISI, P. (1989). Compte rendu de [Coudenhove-Kalergi, Richard N. Pan-Europe. Paris, Presses Universitaires de France, 198, 152 p.] Études internationales, 20(4), 910–912. https://doi.org/10.7202/702593ar. În: https://www.erudit.org/fr/revues/ei/1989-v20-n4-ei3039/702593ar.pdf [Accesat: 05.05.2024].
3. KANT, Immanuel. Spre pacea eternă. Editura All, 2008. 208 p. ISBN: 9789735716240.
4. ROUSSEAU, Jean-Jacques. Despre contractul social sau principiile dreptului politic. București: Mondero, 2007. 155 p. ISBN – 978-973-9349-83-3.
5. PENN, William. The Political Writings of William Penn. Liberty Fund Inc., 2002. 467 p. ISBN - 978-0865973183.
6. LUGARINI, Renato. Rolul lui Altiero Spinelli pe calea către Uniunea Europeană. În: Unitatea pentru arhivele istorice. În: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589781/EPRS_BRI(2016)589781_RO.pdf [Accesat: 05.05.2024].
7. Mario Albertini: Nationalism, federalism and European integration. În: https://www.istitutospinelli.it/en/mario-albertini-nationalism-federalism-and-european-integration-2/ [Accesat: 07.05.2024].
8. ROSAMOND, Ben. Theories of European Integration. DOI: 10.5040/9781350389199. În: https://www.researchgate.net/publication/367237583_Theories_of_European_Integration [Accesat: 08.05.2024].
9. VIGO, Giovanni. Mario Albertini, a Militant Life. În: https://www.thefederalist.eu/site/index.php/en/essays/2350-mario-albertini-a-militant-life [Accesat: 08.05.2024].

NOTĂ. Proiectul Jean Monnet CHAIR ERASMUS-JMO-2023-CHAIR, nr. 101126798 „*EU's role in the emerging international system*" (EUREIS), finanțat de Comisia Europeană.